

sago, ki vsekakor ni, kakor sama trdi, dokončana razprava, saj saga razkriva precejšnjo mero drugačnosti v odnosu do drugih islandskih romanc, o katerih je stroka domnevala oz. domneva, da vsebujejo bolj ali manj identične poteze. Dokaj izjemni položaj *Sage o Kirialaxu* znotraj islandskih romanc dobesedno »kliče« po ponovnem pretresu prevladujočega znanstvenega mnenja. Laičnemu bralcu pa se bo zagotovo kak opis zdel ne le nenavaden, temveč celo zabaven, prav ta nekonvencionalnost naj bo povabilo k branju te knjige.

Meliha Fajčić

*Lutz Raphael / Herbert Uerlings (ur.): ZWISCHEN AUSSCHLUSS
UND SOLIDARITÄT: Modi der Inklusion /Exklusion von Fremden und Armen
in Europa seit der Spätantike. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2008.*

Pojmovni par vključenost/izključenost se lahko po mnenju urednikov zbornika 'Zwischen Ausschluss und Solidarität: Modi der Inklusion /Exklusion von Fremden und Armen in Europa seit der Spätantike' uporabi kot spoznavno sredstvo in orodje za sklepanje, opisovanje in analizo različnih procesov in oblik ravnanja z revnimi v različnih zgodovinskih obdobjih – služi lahko pri analizi diskurzov, norm, ravnanj in reprezentacij revščine. Namesto revščine namreč avtorji kot ekvivalentni družbeni pojem postavljajo tujost, ki je ključni element analize v raziskovanju migracij in kulturnih kontaktov. Glavno vodilo prispevkov omenjenega zbornika in konference, ki je bila njena podlaga, so bile analize solidarnosti na eni in izključevanja na drugi strani v različnih časovnih obdobjih, ter vprašanje, kaj je bolj zaznamovalo posameznikovo izključenost ali vključenost: spremembe oblik vladanja ali zgolj družbeni procesi izključevanja/vključevanja, ki niso nujno odvisni od oblasti. Omenjeno vprašanje zagotovo ostaja neodgovorjeno, saj so procese vključevanja in izključevanja v različnih zgodovinskih obdobjih zaznamovali različni impulzi. Oba procesa je v evropski zgodovini spodbujala tudi vseobsegajoča nestabilnost ekonomskih in okoljskih dejavnikov, ki je vplivala na obseg revščine. Drugi element, na katerega se je osredotočil projekt, pa je bila odvisnost revnih ali tujcev od pomoči drugih; osredotoča se torej na njihovo prošnjo po posredovanju soseske, skupnosti, oblasti ali družbe. Projekt in članki zajemajo široko geografsko območje, od Mediterana do srednje Evrope, in dolgi časovni lok, od antike do moderne družbe. V tako obsežnem okviru analize so si avtorji zastavili nekaj ključnih vprašanj: sprašujejo se po vsakokratni določitvi meja med pripadnostjo in udeleženoostjo ter analizirajo značilnosti procesov zapiranja in odpiranja dostopa do materialnih virov, družbenega ugleda, kulturnega priznanja oziroma politične moči. Ob teh procesih jih zanima vpliv ob-

lastnih oziroma političnih redov, ki vplivajo na odnos in ravnanje s tujci in revnimi od pozne antike dalje. Zbornik je zasnovan izrazito interdisciplinarno, zato pestrost tematik in okolij pritegne bralčevo pozornost. Z izjemo uvodnih preglednih člankov posameznih vsebinskih sklopov so študije omejene na posamezne fenomene.

V prvem vsebinskem sklopu, ki zajema procese dolgega trajanja, so pristopi raziskovalcev zelo različni. Zanimiva je ugotovitev P. Helas v enem redkih prispevkov s področja umetnostne zgodovine in antropologije. Zaradi obvladljivosti gradiva se je avtorica uspešno osredotočila na daljše časovno obdobje: od srednjega veka do konca 20. stoletja. Poudari kontinuiteto v krščanski govorici slik, v kateri več stoletij enako vlogo igrata darovalec in obdarovani. Isti motiv se namreč pojavlja tako

v propagandnih kot v družbeno kritičnih upodobitvah. To pojasnjuje s trojnostjo akta darovanja, ki se odvija med darovalcem-obdarovanim in bogom. Spremembe je zaznati šele v 20. stoletju, ko se v sekularizirani družbi uveljavi upodabljanje obdarovanega ali akta darovanja. Mogoče bi bile avtoričine ugotovitve nekoliko drugačne, če bi za objekt preučevanja vzela katoliške in protestantske dežele, a to morda še bo predmet nadaljnjih študij. Če je prispevek L. Raphaela pregleden in povzema raziskave drugih avtorjev, je članek A. Hahna, v katerem analizira različne funkcije izključevanja na posameznika in njegove identitete, izrazito teoretičen. Različne zgodovinske forme izključevanja uporablja zgolj kot primere pri izgradnji svoje teorije; izključevanje revnih ima v njegovi analizi zgolj podrejeno vlogo.

Morda najbolj pregledne narave je članek L. Clemensa, ki v svojem prispevku o nosilcih oblasti, skupnostih in družbah povzema določene značilnosti odnosa do revnih v posameznih obdobjih. Njegov članek uvaja sklop, v katerem se analize osredotočajo na nosilce oblasti, skupnosti in družbe v odnosu do revščine in tujcev v srednjem in zgodnjem novem veku. Clemens skupaj z K. Dort in C. Reuther ugotavlja, da je postajalo po koncu ekspanzionistične politike Karla Velikega izvajanje dobrodelnosti pomembna oblika legitimacije oblasti. S. Scholz v svojem članku opozarja, da so bila karitativna dejanja del idealne podobe papeštva. Dobrodelnost v

okviru papeštva ni več individualna značilnost posameznega papeštva, ampak postaja preko ritualiziranih oblik z izvajanjem funkcije povezana dobrodelnost, ki jo poimenuje tudi »uradna dobrodelnost«. Ritualizirana javna dobrodelnost in lik papeža (kot »pater pauperum«) je posebej izpostavljena s študijo dveh primerov, Gregorja Velikega in Hadrijana I. Zanimiva je avtorjeva ugotovitev, da se v *Liber pontificalis*, kljub tako ritualiziranemu in pomembnemu načinu izvajanja dobrodelnosti tovrstna dejanja papežev le redko omenjajo. Odgovor naj bi bil ravno v njihovi ritualiziranosti, torej pričakovanosti. D. Stathakopoulos prikaže stanje raziskav odnosa do revščine v Bizantinskem imperiju in poudari premik od cezaropapizma in predaje skrbi za revne Cerkvi v času vladanja cesarja Konstantina. Takrat se uveljavita podobni »imitatio Christi« in »philanthropos«. In šele v tem času, ko Cerkve dobi privilegije, razvije posebne strukture za oskrbo revnih, od cesarja pa dobi dotacije v okviru dvornih ceremonialov in v kriznih časih. Posebej zanimiva je ugotovitev, da so cerkvene dobrodelne ustanove od 9. stoletja dalje podpirali tudi pripadniki aristokracije, zlasti v Konstantinoplu, da bi se tako obvarovali pred nemiri.

V povsem drug čas in okoliščine sodi analiza konstanškega škofa Nikolausa von Frauenfelda, ki jo podaja D. Multrus. Izbira ni lika pomembna zaradi njegovega razburljivega življenja, ki ga je na koncu zaznamovala tudi politična izoliranost, ampak zaradi njegovega delovanja v času velike krize in druginje v letih 1343/44. Temeljne značilnosti odnosa do revščine v prispevku o načinih oskrbe revnih v zgodnjem novem veku S. Schmidta so sicer podobne Hueneckovi tridelni delitvi odnosa do revščine (faza spremenjenega odnosa, faza racionalizacije in faza delujoče revščine ali zmaga utilitarističnih konceptov), ki se je uveljavil v nemškem zgodovinsko-socialnem okviru. Zanimiva pa je avtorjeva ugotovitev, da so krščanske moralne predstave tiste, ki spremenijo odnos do revnih in vplivajo na procese izključevanja in vključevanja. Zagotovo je trditev, da so imele določene dobrodelne ustanove v cerkvenih kneževinah zelo neodvisen položaj in da država oziroma oblast zelo dolgo ni mogla poseči v njihovo delovanje, tista, ki nadgrajuje že dobri dve desetletji staro omenjeno opredelitev odnosa do revščine. M. Escher Apsner se ukvarja z bratovščinami, ki se pojavijo nekje okoli 13. stoletja, in se sprašuje, ali so nove ubožne bratovščine odgovor na ekskluzivnost in relativno zaprtost laičnih bratovščin po določenih kriterijih (stanovska, poklicna pripadnost, število članov), ki so obstajale pred tem. Ugotavlja, da so deloma odraz kriz, četudi je njihovo pojmovanje naprej izraz zavestne realizacije novih socialno-političnih in religioznih potreb. Meni pa vendarle, da so bile nove bratovščine vsaj v začetku manj ekskluzivistične, potem pa jih je v omejevanje članstva prisililo zlasti pomanjkanje sredstev. Zaradi pomanjkanja virov njihov razvoj primerja s špitali, ki so se sčasoma iz primarno solidarnostnih institucij prelevili v ekskluzivni prostor za tiste, ki so si tako oskrbo lahko privoščili.

V tretjem delu, ki prinaša prispevke, nastale v sklopu preučevanja revščine v okviru nacionalnih držav, je najbolj pronicljiva ideja H. Schnabel Schüle, ki trdi, da

je nova država, utemeljena z ustavo, potrebovala jasne kriterije ločevanja med državljanom in tujcem, torej med tistim, ki ima pravico, da uživa državljanske pravice in tistim, ki te pravice nima. B. Schneider in P. Bircher trdita, da lokalni duhovnik kot predstavnik cerkvene oblasti na eni strani poseblja individualno karitativnost, na drugi pa izvaja javno-državno ubožno oskrbo. Prav zaradi svoje integriranosti v javno ubožno oskrbo naj bi ločevali med tistimi, ki so upravičeni do ubožne oskrbe in tistimi, ki do nje niso upravičeni. Vsaj iz analize pastoralnih pisem pa se ne kaže neka poudarjena karitativna drža, ki bi jo zahtevali od lokalne duhovščine.

I. K. Patrut analizira podobo Roma v nemškogovoreči etnologiji in literaturi ter jo primerja s podobo Roma v romunski kulturni zavesti, kjer pripadniki etične skupine sicer pridobijo del državljanskih pravic, a so v kolektivnem imaginariju še vedno primerjani s sužnji. Študija B. Althammer in A. Gestricha o kriterijih vključevanja in izključevanja po konsolidaciji modernih nacionalnih držav ob koncu 19. stoletja tipološko prikaže tipe prisilnega nadzora nad mobilnostjo in dokaže, da postajata kriterija vključevanja življenje v določeni državi, kriterij izključevanja pa inozemstvo. Avtorja opozorita, da je potrebno razmišljati tudi o variacijah, ki se neprestano pojavljajo v praksi. Ker gre za primerjalno študijo med angleškim in nemškim prostorom, so zgovorni tudi podatki o odgonih (sicer tipičnem ukrepu proti revnim v vseh mestih) recimo 15.008 Ircev, ki so v letu lakote 1847 pritisnili v angleški Liverpool. Avtorja sta nekoliko nepazljiva, saj bralca pri sami interpretaciji podatka na to zelo pomembno okoliščino ne opozorita. Nacionalna država in stroge zamejitve med eno in drugo državo ter posledično novo definiranje tujstva so po mnenju D. Gosewinkla produkt razpada velikih imperijev po prvi svetovni vojni, masovnih deportacij in pregonov celotnih skupin prebivalstva na podlagi njihove etnične, nacionalne ali družbene pripadnosti, ki so sledile tem političnim dogodkom. Jasna določitev meja med posameznimi državami, personalna in teritorialna kontrola ozemlja in prebivalstva se je v tem času samo povečala. Intenzivnost številčenja, klasifikacij, regulacij je v povojni državi dosegla (skoraj) najvišjo točko. Višek je namreč pomenila šele rasistična zakonodaja, ki je kodificirala izključevanje tudi že integriranih članov družbe. Prispevek v dolgi časovni premici opozarja na trenutek drastične spremembe v razvoju moderne nacionalne države, ki se obrne v diktaturo, ko državno-nacionalna homogenost ni več tista, ki določa kriterij izključevanja in vključevanja, ampak postanejo nekateri državljanji, ki so si komaj pridobili vse pravice (politični desidenti, Judi in manjšine), izpostavljeni politični deklasifikaciji in socialni deprivilegizaciji ter potisnjeni pod eksistenčni minimum; država jih je pravnoformalno razglasila za tujce. Vsekakor članek ne prinaša novih ugotovitev, a je za kompleksnejšo predstavitev tematik v tako dolgem časovnem loku še kako pomemben.

Zadnja sekcija, ki preučuje spremembe v odnosu solidarnosti v kolektivnem načinu razmišljanja v moderni družbi, se po uvodnem preglednem prispevku S.

Schiederja ukvarja s pojmom delne vključenosti, ki je značilna za moderno družbo. Prispevki, ki se nanašajo na drugo polovico 20. stoletja, so, z izjemo C. Caruso, ki se ukvarja z individualnimi usodami italijanskih migrantov v Belgijo po drugi svetovni vojni, izrazito usmerjeni v preučevanje izbranih politik moderne države. Zlasti prispevki, ki se ukvarjajo z moderno družbo, kažejo na obseg, ki ga lahko doseže koncept izključenosti in vključenosti v daljšem časovnem okviru. Prispevek R. Folz, S. Musekamp in S. Schiederja je osredotočen na solidarnost kot eno od značilnosti zunanje politike na primeru odnosov Evropske unije in ugotavljanja razlik med odnosom Nemčije in Francije do držav severne Afrike, območja Pacifika in Karibov. Na podlagi socioloških teoretskih pristopov avtorji interpretirajo zunanjo politiko na modelu sociologije recipročnosti, in ne kot postkolonialistično dejanje strateškega darovanja, torej pomoči, ki služi interesom in koristim darovalca. Solidarnost naj bi bo njihovem mnenju temeljila na obojestranskem izpolnjevanju pravic in dolžnosti, družbenih povezav darovanja, sprejemanja in vračanja. To darovanje je na eni strani prostovoljno, a na drugi tudi obvezujoče. N. Blaes-Hermanns se posveti posebni neodvisni nemški priseljski komisiji in javni debati o njej, S. Schieder pa spremembam v pojmovanju solidarnosti v kolektivnih načinih razumevanja v sodobnosti in bližnji preteklosti.

Lahko trdimo, da je rdeča nit prispevkov preučevanje načinov, interpretacij in dojetanja solidarnosti kot temeljnega načina vključevanja v družbo in oblastnih mehanizmov kot ključnega načina izključevanja iz družbe. A že sami avtorji s študijami primerov večkrat dokažejo, da tovrstno polariziranje ne zdrži. Na splošno lahko povzamemo, da se avtorji ukvarjajo bodisi z izredno specifičnimi problemi bodisi z iskanjem splošnih značilnosti procesov izključevanja in solidarnosti, nekateri, sicer redki, pa se usmerijo tudi na raven posameznika in individualnih zgodb. Nekih splošnih ugotovitev tako ni mogoče potegniti, zagotovo pa prispevki opozarjajo na heterogenost kolektivnih/družbenih/oblastnih ter individualnih odrazov solidarnosti in izključevanja.

Dragica Čeč

Jan Pelikán: JUGOSLÁVIE A PRAŽSKÉ JARO. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, TOGGA, 2008, 377 str.

50. obletnica madžarske vstaje leta 2006, 40. obletnica zatrtja tako imenovane praške pomladi leta 2008 in proslava ob 20. obletnici padca berlinskega zidu novembra 2009, ki je, kot je simbolično pokazala osrednja manifestacija v Berlinu, povzročila »dominski« padec socialističnih režimov srednje in vzhodne Evrope, so